

SAULIUS LILEIKIS

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla, Lietuva
Lithuanian Maritime Academy, Lithuania

EKSTREMALUS DARBAS: PROFESINĖ ŠIZOFRENIJA IR ASMENYBĖS PSICHOLOGINIO VIENTISUMO KULTŪRA

Extreme Work: Occupational Schizophrenia
and the Culture of Psychological Integrity of Personality

SUMMARY

Extreme work entails not only a high level of risk to a person's health and life but also certain subcultural peculiarities, one of which is occupational schizophrenia, the absence of a holistic professional view on the environment and oneself, influenced by the cultural development of the members of the work team, particularly in the maritime industry. This article adheres to the epistemological principles of Neo-Thomistic personalism and partly to Gestalt psychology. Occupational schizophrenia devalues theory by emphasizing practice, ignores the inner world of personality and artificially separates the employee's personal and professional values in extreme work. The article considers and positions the value of promoting the psychological integrity of personality as a whole, including all his or her ontological levels relevant to mental health and the expression of spiritual culture.

SANTRAUKA

Ekstremalus darbas pasižymi ne tik didele grėsme dirbančio asmens sveikatai ir gyvybei, bet ir tam tikrais subkultūriniais ypatumais. Vieną jų, priklausomai nuo darbo komandos narių kultūrinio išsivystymo, ypač jūrų verslo sektoriuje, sudaro pasitaikančios profesinės šizofrenijos apraiškos, kurioms būdinga visuminio profesinio požiūrio į save ir savo aplinką stygius. Laikantis epistemologinių neotomistinio personalizmo ir iš dalies geštalpsichologijos nuostatų, atsižvelgiant į profesinę šizofreniją, kai nuvertinama teorija ekstremaliame darbe, sureikšminant praktiką, ignoruojamas asmenybės vidinis pasaulis ir dirbtinai atskiriamos darbuotojo asmeninės vertybės nuo profesinių, straipsnyje svarstoma ir pozicionuojama svarba puoselėti psichikos sveikatai bei dvasinės kultūros raiškai aktualų asmenybės psichologinį vientisumą, kaip ontologinių jos būties lygmenų visumą.

RAKTAŽODŽIAI: ekstremalus darbas, asmenybė, vientisumas, profesinė šizofrenija, savilyderystė.

KEY WORDS: extreme work, personality, integrity, occupational schizophrenia, self-leadership.

IVADAS

Ekstremaliame darbe, pasižyminčia-
me didele grėsme dirbančio asmens svei-
katai ir gyvybei, galima išvelgti ryškes-
nius subkultūrinius ypatumus. Juos,
priklausomai nuo darbo komandos narių
kultūrinio išsivystymo, sudaro susiklos-
čiusi bendra pasaulėžiūra, vyraujantys
požiūriai, įsitikinimai, atitinkama gyven-
sena, elgsena, socialinė padėtis, panašūs
pomėgiai, gana vieninga socialinių rei-
šinių vertinimo tradicija¹. Vienas iš sub-
kultūrinių ypatumų jūrų verslo sektoriu-
je – pasitaikančios *profesinės šizofrenijos*
apraškos, kurioms būdinga tai, kad
stokojama *visuminio* profesinio požiūrio
į save bei savo aplinką, nekreipiamą dė-
mesio į tokį požiūrį, jo atsisakoma.

Jūrų versle konvenciškai puoselėjama
lyderystė natūraliai prasideda nuo *savi-
lyderystės*, kuri gali būti pasiekiamą, nes
žmogus turi prigimtine savimone ir iš-
siugdo profesinę jūrinę savivoką. Dėl
savimonės žmogus, pavyzdžiui, remda-
masis Vakarų Europos kultūros judėjį-
kaja ir krikščioniškąja personalizmo tra-
dicija, gali gebėti *išvelgti* savyje ir *ugdytis*
ontologinius asmenybiškumo elementus
kaip visumą (plg. Höffner 1996: 29–31).
Juos visus darniai plėtojančią, pasiekiamą
asmenybės psichologinis vientisumas
kaip integrali jos psichikos sveikatos da-
lis ir dvasinės kultūros pamatas.

Dirbant asmenybės būtį labai ribojan-
čiomis ekstremaliomis sąlygomis, reikia
atitinkamo atsparumo ir vidinės verty-
binės psichologinės laisvės – ji pasiekia-
ma, įgijus platų profesinį aksiologinį
išsilavinimą ir patirties. Žmogus, būda-
mas vertybiškai tikras dėl savo profesii-

nio pašaukimo, išgyvena jį kaip kilnų
visa apimantį motyvacinį veiksnį, stabi-
lizuojantį jo sudėtingą būtį darbe. O vy-
raujant tradicinei primityviajai gynybi-
nei profesinei šizofrenijai, dėl kurios
neigiamas psichologinis darbuotojo as-
menybės vientisumas, darbas ekstrema-
liomis sąlygomis papildomai apsunkina-
mas.

Jūrų lyderystės ir savilyderystės po-
žiūriu, asmenybė, dirbdama ekstrema-
liomis sąlygomis ir puoselėdama profi-
laktikos priemones, kurių viena –
gilėsnės aksiologinės ir antropologinės
mokslinės studijos, gali psichologiškai
išsilaisvinti, atitinkamai keisdama, plė-
todama ir gilindama savo požiūrį į ky-
lančias profesines problemas. Neatsitik-
tinai protas yra pirmasis asmenybišku-
mo ontologinis elementas. Asmenybė,
vertindama ir nuolat puoselėdama inte-
lektualumą bei erudiciją darbe, gali psi-
chologiškai išsilaisvinti ir pajęgti iš tikrų-
jų realizuoti politinę konvencinę jūrų
lyderystę, vertybiškai susiedama ir tiks-
lingai įprasmindama visą savo gyveni-
me įgytas patirtis.

Laikantis epistemologinių nuostatų –
neotomistinio personalizmo, pagrindžian-
čio ontologinius asmenybės būties lyg-
menis krikščioniškosios socialinės dok-
trinos kontekste, ir iš dalies *geštaltpsicho-
logijos*, pagrindžiančios asmenybės vien-
tisumo poreikį, – atsižvelgiant į profesii-
nę šizofreniją, kai ekstremaliame darbe
nuvertinama teorija, sureikšminant prak-
tiką, ignoruojamas asmenybės vidinis
pasaulis ir dirbtinai atskiriamos darbuo-
tojo asmeninės vertybės nuo profesinių

(plg. Lileikis 2018: 146), tikslinga svarstyti ir pozicionuoti svarbą puoselėti psichikos sveikatai ir dvasinės kultūros

raiškai aktualų asmenybės psichologinį vientisumą, kaip ontologinių jos būties lygmenų visumą.

PROFESINĖS ŠIZOFRENIJOS APRAIŠKOS

Pirmoji profesinės šizofrenijos apraiška ekstremaliame darbe jūrų verslo sektoriuje – *teorijos* nuvertinimas, sureikšminant *praktiką*, veiklą. Žinoma, gyvenimas yra įvairesnis, nei jį galima teoriškai apibūdinti, aprašyti. Tačiau holistiniu utilitaristiniu ir apskritai būties aksiologiniu požiūriu, mokslinė teorija savaimė atitinka universalius praktikos poreikius – ne tik primityviai pragmatiškai, kai žmogus *pritaiko* teoriją, naudodamasis atitinkamos veiklos technologija, bet ir kai *ugdosi*, kilniai praturtindamas savo asmenybę vertybiniu pažinimu.

Vadovaujantis populiariu ribotu technokratinu požiūriu, teorija ir praktika yra tradiciškai priešinos. Moksle, kuriame globaliu mastu vis labiau pripažįstama polilogo kultūra, tiriamasis objektas pristatomas, aktualizuojamas, problemizuojamas ir analizuojamas platesniame sociokultūriniame, etiniame, ekologiniame, edukologiniame kontekste, kuriam praktikas paprastai neteikia daug reikšmės. Vis dėlto mokslinė teorija gali padėti praktikui praplėsti ir pagilinti mąstyseną, praturtinant savo asmenybę vertybėmis, pavyzdžiui, humanistiniame, taigi universaliame demokratinio aukštojo mokslo kontekste. Būsimiems ir esamiems jūrų verslo profesionalams, siekiantiems praplėsti savo mąstymo horizontus, tikslinga kūrybiškai derinti mokslinę teoriją ir praktiką, gilinant savo jūrinę savivoką, ugdantis

įžvalgumą, išradingumą, kurie itin svarbūs, rūpinantis psichine savireguliacija sudėtingose darbo situacijose, ypač ekstremaliomis sąlygomis, kai laive patiriama socialinė atskirtis, ilgai būnant tarp tų pačių žmonių, išgyvenama vienatvė, monotonija. Su psichine savireguliacija siejama motyvacija gali būti tik vertybinė, subjektyviai idealistinė, ideologinė psichologinė. Tai – brangiausia ir kilniausia asmenybės *vidinė teorija*, teikianči jėgų veikti valingai, t. y. tikslingai, galingai ir ištvėringai.

Kartais, atsižvelgiant į situaciją, vienu atveju gali būti labiau sureikšminama teorija, kitu – praktika. *Teorija* svarbesnė, kai prevenciškai įgyjama darbo saugos žinių ar siekiama įvertinti savo jūrinę patirtį, skaitant mokslinę literatūrą, kurioje globaliu mastu analizuojamos jūrų verslo sektoriaus profesionalų darbinės patirties tendencijos. *Praktika* svarbesnė, pavyzdžiui, tiriant savo profesinį pašaukimą, savitai jį išbandant, subjektyviai išgyvenant, atpažįstant ir patvirtinant. Aukštajame moksle teorija gali padėti įprasminti praktiką, kad jūrų verslo profesionalai susidarytų *sociokultūrinį* požiūrį į savo darbą, suvokdami jį visuomenės, kultūros, ekonomikos, kilnaus savo profesinio indėlio kontekste. Teoriją ir praktiką galima sieti kaip du *lygiaverčius* vieno ir to paties dalyko lygmenis: *teorija* paprastai galioja kaip praktikos instrukcija arba „surašyta praktika“, pavyz-

džiui, kaip naudotis įrenginiu; *praktika* reiškiasi kaip dirbant įgyvendinama minėta instruktuojanti teorija.

Ontologiniu požiūriu riba, skirianti teoriją ir praktiką, nyksta. Jei praktika neatitinka teorijos, vadinasi, arba praktiką reikia keisti, arba teoriją labiau priderinti prie praktikos niuansų, atsižvelgti į alternatyvas, netipiškas sąlygas. Apskritai pažinimo troškimas ir būties įprasminimas pranoksta siaurai suprantamą praktinį interesą.

Tai, su kuo susiduriame praktikoje, tampa mokslinio pažinimo objektu ir žinių apie tikrovę pavidalu, kuris tenkina tolesnės praktikos reikmes. Tačiau mokslas apie tikrovę iš principo pranoksta tiesioginius empirinės būties poreikius. Praktika, kuri kartu yra nuolatinė kova ir pasipriešinimo įveika, yra tik viena šio mokslo ištakų. Žmogus trokšta žinoti, kas yra iš tikrųjų, nepriklausomai nuo kokio nors praktinio intereso. Giliausias mokslų šaltinis yra grynoji, pasyvi kontempliacija, žiūrintis išgilinimas, išiklausymas į paties pasaulio atsakus. Žinojimo mokliškumo sąlyga yra metodas, sistemiškai suvienijantis visa, kas žinoma, t. y. padrikoms žinioms pateikiantis jas susiejančius principus (Jaspers 1998: 82–83).

Asmenybei profesiskai tobulėjant, neišvengiamai reikalingas kompleksinis požiūris, leidžiantis įvertinti *teoriją* kaip žinojimą, kas yra iš tikrųjų, nepriklausomai nuo siaurai suprantamo praktinio intereso, ir esmingai bei tikslingai ją derinti su *praktika*, sistemiškai sujungiant visa tai, kas suvokiama ir žinoma teoriniu bei praktinės patirties lygmenimis.

Antroji profesinės šizofrenijos apraiška ekstremaliame darbe jūrų verslo sektoriuje – darbuotojo *vidinio pasaulio* igno-

ravimas. Kol Tarptautinės jūrų organizacijos konvenciskai reglamentuota lyderystė, grįsta vadovo ir pavaldinio *sąmoningumu*, globaliu mastu neįsitvirtino jūrų versle kaip kilni bendradarbiavimo priemonė, vyrauja pasenęs valdymo modelis, paremtas primityviu bihevioristiniu požiūriu į darbo santykius, ypač tarp vadovo ir pavaldinių, nerealizuojama asmenybės psichologinė savivalda. Vadovaujantis biheviorizmu, laikoma, kad žmogus yra *nesavarankiškas*, objektas (ne subjektas), vien tik sąlyginių refleksų bei reakcijų į aplinką auka. Nei asmenybė, nei asmuo. Pabrėžiant vien fizinės žmogaus veiklos funkcijas darbe, ignoruojamas jo vidinis pasaulis, kuris, formuodamas atitinkamą žmogaus vidinę kultūrą, iš esmės sudaro jo asmenybę, – nuo to vidinio pasaulio labiausiai priklauso, ką žmogus žino, kuo tiki, ką brangina ir kaip dirba.

Be to, fizinės žmogaus veiklos funkcijas lemia jo vertybinis psichoemocinis aktyvumas, ypač vadovaujantis egzistencinės, humanistinės, kognityvinės ir pozityviosios psichologijos požiūriais. Nuo profesionalo asmenybės vidinės kultūros priklauso, kaip kokybiškai atliekamos fizinės funkcijos jūrų versle. Šį potencialą gali pažadinti vadovas, būdamas įžvalgas ir brandus lyderis, pats pasižymintis turtinga vidine kultūra. Jei vadovas nėra lyderis, pavaldinį sunkiose situacijose darbe gelbsti savilyderystė, ypač psichinės savireguliacijos lygmeniu. Netikslinga skaidyti asmenybės profesinį aktyvumą į *fizinį* ir *dvasinį*. Tačiau svarbu panaudoti abu šiuos profesinio aktyvumo lygmenis, leidžiant darbe skleisti įgytam profesionalo asmenybės psichologiniam vientisumui.

Mokymosi visą gyvenimą koncepcija galėtų būti įgyvendinta, laikantis antropologinio požiūrio į asmenybės profesinę saviraidą, aktualizuojant vientisą, nenutrūkstamą asmeninių ir profesinių žinių, įgūdžių bei vertybinių nuostatų, reikalingų profesijai ir apskritai gyvenimui, ugdymąsi: jie visada neatskiriamai susiję, pulsuoja drauge, profesijai sudarant svarbiausią kilnaus gyvenimo dalį. Tradiciškai profesija laikoma esmine vertybine žmogaus sociokultūrinio gyvenimo išraiška. Savilyderystės požiūriu žmogus, būdamas asmenybė, įprasmina savo gyvenimą pasirinkdamas atitinkamus idealus (tikėjimą, sveikatą, šeimą, karjerą, reputaciją ir kt.) – nuo tų idealų priklauso jo profesinės veiklos kryptingumas, atitinkamas jos vertinimas ir vykdymo kokybė. Asmenybės idealai sukuria dinamogeniškus – skatinančius energingai veikti – jausmus (plg. James 2009: 381–382). Jūrų profesionalas, patekęs į sudėtingą situaciją laive ar uosto įmonėje, gali patirti stiprinančius jausmus ir geriau susitvardyti šioje situacijoje, jei reguliariai puoselėja aiškius vertybinius idealus (dėl kurių verta gyventi, dirbti, stengtis, vargti, apriboti save), yra savarankiškas, t. y. toks, kuris nereikalauja kitų dėmesio, nesiekia, kad kiti dažnai pritartų, nelaukia psichologinio patvirtinimo, nesivaiko madų, tvirtai jaučia savo vertę.

Darbe žmogus visapusiškai save realizuoja, patiria savo vertę. Geriau dirbatas žmogus, kuris jaučia, kad jo vidinis pasaulis (gyvenimo istorija, tautinės, moralinės ir / ar religinės vertybės) darbovietėje gerbiamas. Asmenybės vidinį pasaulį turtinantis ir atsparumą stipri-

nantis visapusiškas ugdymasis daro žmogų psichologiškai lankstesnį, padeda jam geriau susidoroti su įvairiais sunkumais, konfliktais, neteisingumu darbe. Remiantis hodegetika bei raidos psichologija, tikslinga esmingai studijuoti idealus bei vertybines nuostatas ir įvertinti jas subjektyviai įprasminant ankstyvojoje jaunystėje, kai ypač funkcionalus asmenybės formavimosi, psichologiškai internalizuojant vertybes, kognityvinis (įprasminančio suvokimo) lygmuo.

Trečioji profesinės šizofrenijos apraiška, dirbant ekstremalų darbą jūrų verslo sektoriuje, – dirbtinis darbuotojo *asmeninių* ir *profesinių* vertybių atskyrimas. Ši jūrų versle dažna profesinės šizofrenijos apraiška reikalauja „palikti namie“ darbui „netinkamus“ savo asmeninius principus ir dirbti, realizuojant „tik darbui“ priimtinas vertybes. Gešaltpsichologijos požiūriu žmogus, taip elgdamasis, žalo tų savo psichikos sveikatą, dirbtinai skaidydamas savo savybių, vertybinių nuostatų visumą, nes jis pats, kaip asmenybė, natūraliai yra *visuma*.

Jei vadovas – lyderis, jo vadybinė išmintis padeda sukurti tokias darbo sąlygas, kad darbuotojas nuoširdžiai, kūrybiškai, vadovaudamasis visais savo vertybiniais principais, galėtų atsiduoti *savitu būdu* įprasminamam darbui, džiaugdamasis ne tik pasiektais darbo rezultatais, bet ir galėdamas kūrybiškai save išreikšti darbe. Tačiau jei valdymo santykiuose darbuotojo psichika skaidoma vertybių lygmeniu, jeigu darbuotojas bihevioristiškai laikomas objektu, vergu, nesąmoningu individu, tokiu atveju jis negalės visavertiškai atsiskleisti darbe, pasiekti reikiamų rezultatų, išsaugoda-

mas savo psichikos sveikatą, nes realiuos tik dalį savo asmenybės. Ypač tai pasireišk, kai vadovas, nebūdamas lyderis, negebės taikyti lyderystės ir dėsnin-gai didins kontrolę bei biurokratizmą, trukdančius darbuotojui kokybiškai dirbti ekstremaliomis darbo sąlygomis, kai bet koks valdymo dirbtinumas, kaip psichologinė kompensacija, dėl vadovo nekompetencijos gali pakenkti visų laivo įgulos narių sveikatai ir gyvybei.

Gebėjimai kūrybiškai spręsti proble-mas nestandartinėse situacijose, dirbant ekstremalų darbą, reikalauja *visos* profe-

sionalo asmenybės psichinės energijos, svarbu, kad jis vadovautųsi *visomis* savo gyvenimo vertybėmis. Fragmentuotas, suskaidytas požiūris į darbuotojo asme-nybę trukdo skleisti prigimtiniam psi-chologiniam jos vientisumui. Formaliuo-ju konvenciniu požiūriu, žmogus, tapęs laivo įgulos nariu, ir toliau išlieka *savita vertinga* asmenybė, turinti visą savo patir-tį, į kurią, vadovaujant laivo įgulai, poli-tiškai reikalaujama atsižvelgti². Jūrinių asmenybė yra *visuma*, kuri kokybiniau lygmeniu yra daugiau nei vien tik reika-lingų profesinių kompetencijų suma.

ASMENYBĖS PSICHOLOGINIO VIENTISUMO KULTŪRA

Psichologinis vientisumas yra esminė asmenybės, kaip tvarios sistemos, sąlyga ir siekinys, kuriuo tenka reguliariai rū-pintis per visą žmogaus gyvenimą. Ke-nozinio monoteizmo pagrindu kilusio tomizmo, vėliau – neotomizmo, persona-lizmo, esmingai lėmusio Vakarų Europos sakralinės humanistinės kultūros raidą, požiūriu, asmenybės būties ontologinių lygmenų visumą esmingai sudaro dešim-ties elementų derinys (plg. Höffner 1996: 29–31). Tikslinga atskleisti šiuos elemen-tus parodant, kokia dvasiškai turtinga gali būti asmenybė, sudaranti socialinę žmogaus esmę, kad pajėgtų puoselėti savilyderystę, adekvačiai kurdama save ir savo santykius su fizine, technologine bei socialine aplinka, išvertų sunkumus, patekusi į nestandartines situacijas, ku-rių, dirbant ekstremalų darbą jūrų verslo sektoriuje, nustatoma daugiausia.

Pirmasis ontologinis asmenybės bū-ties lygmuo – *protingumas*, tampantis išmintingumu. Žmogus, pranokdamas

daiktų pasaulį, geba pažinti ir pripažinti visišką idealinį antgamtinį, arba transcendentinį, savo paties atsiradimo šal-tinį ir susivokia siekiantis pažangos gyvenamojoje gamtinėje tikrovėje. Turė-damas protą, asmuo sugeba kurti siste-mas bei strategijas, leidžiančias jam pa-žinti ir puoselėti save, surasti tinkamą *modus vivendi* darbe ir bet kurioje socia-linėje terpėje.

Antrasis lygmuo – *unikalumas*, arba vienkartiškumas. Žmogus yra jis pats, atribotas nuo bet kurios kitos esybės, nepakartotas ir nepakartojamas. Žmonės gimsta kaip originalai, bet dažnas mirš-ta kaip kopija (plg. ten pat, p. 29). Mo-noteistinėje antropologijoje kiekvienas žmogus dėl savo unikalios prigimties turi teisę, pareigą ir garbę *išsiskirti* iš ki-tų. Mišnos Sanhedrino 4 skyriuje iliust-ruojamas sugretinimas: kai žmogus kala monetą, jos visos būna vienodos, o kai Kūrėjas sukuria žmones pagal savo pa-veikslą ir panašumą, jie visi išsina skir-

tingi. Monoteizme Dievas, kuris yra vienas ir unikalus, sukuria unikalius žmones – jie visi yra kilniai, vertingai skirtingi (plg. Sacks 2009: 18). Žmogui tikslinga save suvokti kaip ypatingą, išskirtinę asmenybę, kuri, išlikdama autentiška, savitu būdu atranda profesinį, pavyzdžiui, jūrininko, pašaukimą, dėl kurio pajėgia išverti sunkumus, nes jūrų verslas yra būtent jos esmę atitinkanti veiklos sritis. Populiarus neigiamas požiūris, kad „nepakeičiamų žmonių nėra“. Vadovaujantis personalistiniu požiūriu, akcentuojant žmogaus unikalumą, teigiama priešingai: nepakeičiamų žmonių yra, ypač atsižvelgiant į subtilius kvalifikuoto ir kūrybiško darbo niuansus.

Trečiasis lygmuo – *autonomija*. Asmenybė yra nepriklausoma ir savarankiška. Žmogus nėra kieno nors dalis. Žmogus – tai jis pats, jį sudaro kūno ir dvasios visuma. Asmenybės nepriklausomumas suteikia galimybę jai savarankiškai priimti aktualius sprendimus įvairiose sudėtingose situacijose.

Ketvirtasis lygmuo – *subjektiškumas*. Asmenybė yra savo minčių, veiksmų ir jų padarinių subjektas. Visi žmogaus veiksmai yra jo veiksmai, net jei juos vieną nuo kito skiria dešimtmečiai. Žmogui jie tampa neišdildoma jo „Aš“ dalimi (plg. Höffner 1996: 29–30). Asmuo turi savimonę, suvokia savąjį „Aš“, todėl gali apsispręsti, mokytis, projektuoti savo profesinę karjerą. Kiekvienas žmogus yra vertybė. Jis turi savo gyvenimo istoriją, savo viziją ir savitai kilnių svajonių, kurias gali realizuoti, atsižvelgdamas į save bei savo vertybes, esamą būseną ir subjektyviai suvokiamą situaciją klostantis aplinkybėms.

Penktasis lygmuo – *laisvė*. Iš žmogaus dvasios gelmių kylanti valios laisvė yra gebėjimas vienaip ar kitaip apsispręsti, susidūrus su įvairiomis galimybėmis bei alternatyvomis, o ne primityviai, vienkryptiškai, neišvengiamai ir priverstinai paklusti psichiniam determinizmui, ypač psichologiniams gynybos mechanizmomams (projekcijai, represijai, regresijai ir kt.). Dėl laisvos valios žmogus yra „pats sau ponas“ (plg. ten pat, p. 30). Jei nebūtų asmens valios laisvės, nebūtų galima reikalauti atsakomybės už jo atliktus veiksmus. Asmuo, suvokdamas laisvę ir ją jausdamas, gali nepasiduoti emocijoms impulsams ir kryptingai profesionaliai veikti. Pirminė sąlyga, kad žmogus galėtų valdyti savo instinktyvias reakcijas (baime, pyktį, geismą, agresiją), yra laisvas suvokimas, jog jis gali valdytis. Asmenybės išsilavinimas ir susivokimas psichologiškai ją išlaisvina ir leidžia jai susitvardyti, patekus į sudėtingas situacijas ekstremaliame darbe ir apskritai gyvenime.

Šeštasis lygmuo – *atsakomybė*. Atsakomybė laisvai apsisprendžiant – tai vidinė nuostata, įpareigojanti atsakyti (ten pat). Žmogus turi galimybę atsakingai įveikti savo ribotumą, primityvumą ir išlaikyti savo orumą bei savigarbą išipareigodamas, prisiimdamas atsakomybę už savo asmenybę. Laisva asmenybė, nevengianti atsakomybės profesinėje srityje, yra rūpestinga, atsargi, apdairi ir patikima, pasižymi atitinkama saviverte. Tai skatina pasitenkinimo jausmą ir motyvuoja kryptingai bei prasmingai dirbti, taip pat imtis tikslinės savireguliacijos ekstremaliomis sąlygomis.

Septintasis lygmuo – *sąžinė*. Žmogaus sąžiningumas, kaip jo asmenybės psichologinis vientisumas, padeda gerinti jo psichikos sveikatą ir sudaro pagrindą turėti adekvačią savivertę bei gerai jaustis. Sąžinė, būdama *tiltas*, jungiantis asmens laisvai internalizuotas *vertybes* ir jo *elgseną*, natūraliai signalizuoja, kai žmogaus elgsena neatitinka jo išpažįtamų vertybių. Į šias vertybes, kaip normas, orientuojama visa žmogaus laikysena bei gyvensena padeda jam išsaugoti savo asmenybės autentiškumą, išvengiant šizofreniškos būsenos, kai mintys, žodžiai ir veiksmai skiriasi. Žmogus, suvokdamas, kad gyvena sąžiningai, t. y. *tikrą* gyvenimą, gali patirti savo *autentiškos* asmenybinės būties laimę, pasiekti *ramesni* tvirtumą, įgyti daugiau jėgų, kurių reikia, norint imtis savilyderystės ekstremaliame darbe.

Aštuntasis lygmuo – *vienatvė*. Žmogus, kaip asmenybė, turi vienas pats išgyventi laisvės, atsakomybės ir sąžinės akistatą. Taip suprasta vienatvė yra esminė žmogaus jausena, o jos karikatūra – atsiskyrimas – verčia žmogų bėgti nuo savęs ir pasinerti į šurmulį bei pramogų triukšmą (ten pat). Žymaus dramaturgo H. Ibseno teigimu, „stipriausias žmogus – kas stovi *vienas*“. Svarbu niekieno netrukdomam susivokti savyje, pajauti save, perprasti save, įtraukiant visas savo dvasines galias, kurių kiti negali aiškiai suvokti, ir tik tada priimti svarbius sprendimus, prisiimant asmeninę atsakomybę profesinėje veikloje ir apskritai gyvenime. Tai – vienatvės kelias.

Devintasis lygmuo – *dovana* (plačiąja prasme). Žmogus supranta, kad ne jis save sukūrė (plg. ten pat, p. 31). Niekas

nederino su žmogumi klausimo, ar jam atsirasti, gimti. Monoteistiniu požiūriu, tai – didžiojo Kūrėjo, arba visatos Dizainerio, nuopelnas. Gyvenimas žmogui – dovana. Žmogus žmogui – taip pat dovana, pasireiškianti brangiais, praturtinančiais susitikimais. Žemiškojo gyvenimo laikinumas leidžia apibūdinti žmogų kaip būtybę, kuri suvokia, jog turės kažkada mirti. Visi mokslo ir technikos laimėjimai mirties akivaizdoje atrodo beverčiai (ten pat). Mokydamasis prasmingai branginti save ir savo įgytą laikiną gyvenamąją, darbo aplinką, žmogus motyvuojamas kilniai, išstvermingai ir iki galo atlikti prisiimtą šeimine, socialinę bei profesinę misiją.

Dešimtas lygmuo – *pašaukimas* (ten pat). Profesinio pašaukimo suvokimas bei pajauta, leidžianti asmenybei save realizuoti, išlaisvina ją ir suteikia jėgų autentiškai gyventi ir kryptingai, išstvermingai dirbuotis pasirinktame profesinės veiklos bare, pernelyg nesureikšminant darbinių problemų bei kylančių sunkumų. Žmogaus prigimtyje užkodotos asmenybės tapsmo ir klestėjimo galimybės, leidžiančios jam save kurti, saugoti, reguliuoti, nepasiduoti išorinių jėgų manipuliacijoms ir psichologinėms kitų žmonių provokacijoms.

Visi minėti asmenybės būties ontologiniai lygmenys vertybiškai nurodo ne tik į empirinę, bet ir į transcendentinę tikrovę. Visų jų puoselėjimas, siekiant išlaikyti asmenybės psichologinį vientisumą, sisteminiu požiūriu leidžia jai išvengti vertybinio neįgalumo ir esmingai (psichologiniu požiūriu – sveikai) išlaikyti visą struktūrą kaip tvarią visumą. Visi lygmenys – būtini. Visais jais svarbu

rūpintis: tai padeda asmenybei susikurti turtingą savo vidinį pasaulį, savigarbą, adekvačią savivertę ir atsparumą, kurio prireikia, veikiant ekstremaliomis darbo sąlygomis, susiduriant su profesiniais poreikiais bei iššūkiais. Visa tai pasiekama, remiantis savo *vertybių sistema*.

Psichologiškai vientisa asmenybė – patikima, nes ji kryptingai veikia, nesiblaško, nėra susiskaidžiusi priimdama sprendimus, netaiko dvigubų standartų dėl kitam jaučiamos simpatijos ar antipatijos, nuosekliai vadovaujasi savo asmeninėmis, socialinėmis bei profesinėmis vertybėmis, kurias realizuoja gyvenime. Savilyderystės lygmeniu profesionalams svarbios trys pagrindinės savybės, papildančios vienos kitas: *vertybinės* (pozityvi gyvenimo filosofija, konstruktyvi sociali ideologija); *dalykinės* (specialiosios, technologinės funkcijos); *psichologinės* (strateginis ir operatyvus mąstymas, organizuotumas, gebėjimas dirbti savarankiškai ir komandoje, adekvatus pasitikėjimas savimi, tinkamas reagavimas nestandartinėse situacijose, tikslingas ir prasmingas ilgalaikis mokymasis).

Demokratinėje švietimo sistemoje remiamasi antropologiškai pagrįstu humanistiniu požiūriu į žmogų, sudaromos sąlygos ugdytis jam iš prigimties būdingą psichologinį asmenybės vientisumą, kad galėtų darniai reikštis pasaulyje. Mąstant apie psichikos sveikatą, aktualu, kad būtų nuolat tenkinami asmenybės prigimtiniai poreikiai fiziniu, psichiniu bei dvasiniu lygmenimis. Žmogui ugdyti save padedantis profesinis rengimas aukštojo mokslo kontekste laikytinas galimybe asmenybei *galutinai subręsti*, išsivaduojant iš ankstyvos siauros specia-

lizacijos narvo, kuris vis labiau riboja būsimo profesionalo galimybes prasmingai gyventi ir veikti, vis sparčiau vykstant laisvosios rinkos pasaulio permainoms (plg. Aleksandravičius 2016: 106). Visapusiškas išsilavinimas leidžia profesionalo asmenybei išsaugoti savo prigimtinių psichologinių vientisumą ir, kiek įmanoma, darniai skleisti pasirinktame darbe. Kompleksiniu požiūriu jūrų verslo profesionalas, išsiugdęs visuminį, daugiakryptį požiūrį, gali semtis iš savo susiformuoto mentalinio turinio kūrybinių galių, padedančių spręsti problemas neįprastoje situacijoje, modeliuoti ir permodeliuoti savo karjeros scenarijų, puoselėti darnų santykį su savimi, gamtine, socialine bei technologine aplinka. Kūrybinių galių teikiantis visybinis ugdymasis skatina asmenybę suvokti savo prasmę, pajauti visavertiškumo jausmą.

Išsiugdytas gilesnis, socialiai atsakingas žvilgsnis į savo gyvenimą skatina nebijoti pasirinkti ir branginti adekvatų, konstruktyvų, tačiau drauge savitą požiūrį, padedantį *autentiškai*, visomis savo vertybinėmis ir psichofizinėmis galiomis reaguoti blogo oro sąlygomis, krizinėse situacijose, nepaprastomis aplinkybėmis (pranc. *force majeure*), pavyzdžiui, gendant technikai, – pasaulyje beveik kas savaitę fiksuojamos laivų katastrofos, per kurias patiriama psichologinių sunkumų. Leidžiant atsiskleisti antropologiškai pagrįstai psichologiškai vientisai jūrų verslo sektoriaus profesionalo asmenybei, galima pasiekti, kad darniai sąveikautų visuminė žmogaus prigimties duomenų plėtotė, jo savilyderystės raida ir taikymas ekstremaliomis darbo sąlygomis.

IŠVADOS

Ekstremaliame darbe galima išvelgti pasitaikančias profesinės šizofrenijos apraiškas, kurioms būdinga tai, kad stokojama visuminio profesinio požiūrio į save ir savo aplinką. Jūrų versle konvenciskai puoselėjama lyderystė prasideda nuo savilyderystės, kuri pasiekama, nes žmogus turi prigimtine savimone ir išsiugdo profesinę jūrinę savivoką. Profesionalas, remdamasis Vakarų Europos kultūros judėjiskąja ir krikščioniškąja personalizmu tradicija, gali gebėti savyje išvelgti ir visybiškai ugdytis kilniuosis asmenybiškumo ontologinius elementus, kuriuos visus darniai plėtojant, pasiekiamas psichologinis asmenybės vientisumas. Tai – integrali jos psichikos sveikatos dalis ir dvasinės kultūros pagrindas.

Dirbant ekstremaliomis sąlygomis, reikia atitinkamo atsparumo ir vidinės vertybinės psichologinės laisvės – ji išskvojama, įgijus platų profesinį aksiologinį išsilavinimą ir patirties. Žmogus, būda-

mas vertybiškai tikras dėl savo profesinio pašaukimo, išgyvena jį kaip kilnų visa apimančią motyvacinį veiksnį, stabilizuojantį sudėtingą jo būtį ekstremaliame darbe. Vyraujant tradicinei gynybinei profesinei šizofrenijai, dėl kurios neigiamas psichologinis darbuotojo asmenybės vientisumas, darbas ekstremaliomis sąlygomis papildomai apsunkinamas. Savilyderystės požiūriu asmenybė, dirbdama ekstremaliomis sąlygomis ir puoselėdama profilaktikos priemones, tarp jų – ir gilesnes aksiologines bei antropologines mokslines studijas, gali psichologiškai išsilaisvinti, atitinkamai plėtodama ir gilindama savo požiūrį į kylančias profesines problemas. Psichologiškai išsilaisviusi asmenybė, branginanti ir nuolat puoselėjanti erudiciją, gali pajėgti iš tikrųjų realizuoti politinę konvencinę jūrų lyderystę ekstremaliame darbe, vertybiškai susistemindama ir tikslingai įprasmindama visą savo įgytą gyvenimo patirtį.

Literatūra

- Aleksandravičius Egidijus. 2016. Patogioji amnezija, IQ. *The Economist* 7: 106.
- Höffner Joseph. 1996. *Krikščioniškasis socialinis mokymas*. Iš vokiečių k. vertė L. Anilionytė. Vilnius: Aidai.
- James William. 2009. *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. Adelaide: University of Adelaide.

- Jaspers Karl. 1998. *Filosofijos įvadas*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.
- Lileikis Saulius. 2018. *Jūrų lyderystė: vertybės, psichologija, saviugda*. Klaipėda: Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla.
- Sacks Jonathan. 2009. The Dignity of Difference: How to Avoid a Clash of Civilizations, *Sacred Heart University Review* 25(1): 10–21.

Nuorodos

- ¹ MELC. 2012. Subkultūra. Račis A. (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 22: 636–637. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- ² LR VK. 2015. Tarptautinio dokumento „Manilos

konferencijoje priimto Jūrininkų rengimo, atestavimo ir budėjimo (JRAB) kodekso pakeitimai“ protokolas, *Teisės aktų registras* 7578. Vilnius: LR Vyriausybės kanceliarija.